

Riskó Kata

Megőrzés és megújítás

Népelemek, népszokásdallamok a Muravidéken*

Míg a mai Magyarország területére a XX. század második felében a népi kultúra fokozatos felbomlása volt jellemző, a hagyomány továbbélése szempontjából is izgalmas eredményeket hozott Paksa Katalin és Németh István 1998-as muravidéki népzene gyűjtése. A korábban viszonylag kevésbé kutatott területen a gyűjtők még változatos dalhagyomány emlékeit találhatták meg. A helyiek sok új stílusú dal mellett régi stílusú dallamokat, köztük balladákat is daloltak, az idősebbek gyermekjátékokra és a fiatalok között még énekelt párosítókra is emlékeztek. Különösen érdekes, hogy a gyűjtők élő zenés népszokásokkal is találkozhattak, más népszokások pedig ekkorra ugyan már elmaradtak, de a területen ismerték és énekelték a hozzájuk tartozó egyházi népeleket, amelyek sajátos helyi változatai szintén a régebbi hagyomány még élő emlékei.¹ Ilyen kései gyűjtések esetében azonban még a peremvidékeken is felmerül annak a kérdése, hogy az aktuális gyakorlat vajon mennyiben támaszkodik az egykor folyamatosan élő tradícióra, s mennyiben tükrözi a XX. századi hagyományörző törekvések hatását, végső soron pedig, hogy hogyan őrződtek és őrizhetők meg egy közösség hagyományának egyes elemei a korábbi életmód átalakulásának idején.

A területen végzett régebbi és újabb gyűjtéseket összevetve körülbelül egy évszázadnyi időintervallumban láthatjuk a térség népzenei hagyományát. A Borsos Balázs leírása szerint körülbelül 30 magyar lakta szlovéniai települést magában foglaló Muravidék fogalom újabb területi meghatározás, amely a mai szlovéniai magyarságnak a trianoni döntés óta eltelt majdnem száz évben kialakult összetartozás-tudatára reflektál.² Az új határ azonban korábban egyenes kistájakat vágott ketté, így például a régi Hetés falvainak egy része ma Magyarországhoz, más része Szlovéniához tartozik.³ A térség népzeneje ezért a határon kívülre került és a Magyarországon maradt településeken fennmaradt hagyomány egységét és különbözőségeit is tükrözi. Az első ismert népzenei hangfelvételeket a területen Vikár Béla készítette a XIX–XX. század fordulóján. Fonográf felvételei természetesen még az I. világháború előtti kistáji tagolásban értelmezhetők, és éppen ezért a Muravidék népzenei dokumentumaival együtt vizsgálhatók Vikárnak a ma Magyarországra eső, Szlovéniával

* A tanulmány *A vallás emlékei népzenei archívumokban* című, NKFIH SNN 117057 számú pályázat keretében készült.

¹ PAKSA 1998, 111–118.

² BORSOS 2011, 76–77.

³ A Hetéshez tartozó települések különböző meghatározásairól lásd: SZENTMIHÁLYI 1977.

határos településeken végzett gyűjtései is. Az MTA BTK Zenetudományi Intézetének Népzenei Archívumában számos gyűjtést találunk a XX. század második feléből a hagyományt sokáig megőrző dunántúli részekről, így a szlovén határvidékről is. A határ magyar oldalán lévő településeken elsősorban az 1950-es években végzett gyűjtések a Muravidék szempontjából nem csak a szájhagyományban élő kultúra lassan változó jellege miatt relevánsak, hanem mert az idősebb adatközlők vélhetően még az első világháború előtti időben, a később szétszakított területek összetartozásának idején szerezték meg tudásukat. A határ túloldalán kevesebb terepmunkát végeztek a kutatók. Kifejezetten a mai Szlovénia magyarlakta településein, az Őrséghez tartozó Órihodos és a hetési Radamos közötti területen gyűjtött Király Ernő 1962-ben. A számos, gyakran fiataloktól vagy gyerekektől felvett, jellemzően új stílusú dal, népies műdal, s mellette néhány ballada a zenei hagyomány élő voltát mutatja, egyházi énekeket és népszokásdallamokat azonban nem találunk ebben az anyagban, pedig a Király által bejárt települések egy részében később nem egy ilyen dalt rögzítettek.⁴ Népeénekeket és szokásdallamokat is gyűjtött viszont Kiss Lajos, aki 1969 áprilisában Radamoson, Göntérházán, valamint a Lendva melletti Zalagyertyánoson, Felsőlakoson és Kapcán készített felvételeket.⁵ 1998-ban pedig Paksa Katalin és Németh István tizenkét magyarlakta szlovéniai faluban és Dobronakon járt, és alkalomhoz nem kötött népdalok, népszokásdallamok és népeénekek mellett részben még élő, részben viszonylag sokáig jelen volt szokásgyakorlatot is felfedezhetett.⁶

A Muravidéken sokáig fennmaradt hagyományban jelentős szerepet játszottak az egyházi népeénekek. Ezek templomi és azon kívüli, népi használatának kettősségére már 1901-ben utalt Pálinkás Béla a Csáktornya és Lendva között végzett néprajzi gyűjtését összegző kéziratában. Pálinkás a háromkirály-jarást részletesen ismertette megemlítette az ahhoz tartozó, *Háromkirályok napján* kezdetű éneket is, amely szerinte „közönséges egyházi ének, melyet vízkereszt napján a templomban énekelni szoktak.”⁷ A szokás kapcsán Gönczi Ferenc is megnevezi a népeéneket Göcsejt és Hetést tanulmányozó, 1914-ben megjelent könyvében.⁸ Bár ő már kiveszni kezdő szokásként írja le a háromkirály-jarást, Paksa közlése szerint az még élt Kóton a második világháború előtt.⁹ A nyelvterületen általában ismert, de a Dunántúlon különösen sok példával gyűjtött népeének helyi változatait pedig 1998 decemberében két Lendva környéki településen, Petesházán és —igaz, meglehetősen gyenge előadásban— Kapcán is fölvette, továbbá kisebb eltérésekkel Dobronakon is rögzítette a 79 éves Horváth

⁴ A gyűjtés hanganyaga megtalálható az MTA BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archívumában a ZTI_Mg 6445 és ZTI_Mg 6446 jelzetű magnószalagokon.

⁵ A gyűjtés hanganyaga megtalálható a ZTI_Mg 1982B, ZTI_Mg 1996B és ZTI_Mg 2004A jelzet alatt.

⁶ A gyűjtés hanganyaga megtalálható a ZTI_DAT 222–229 jelzet alatt.

⁷ HALÁSZ 1999, 284. Az ének változatát lásd *Éneklő Egyház* (a továbbiakban: *ÉE*) 59.

⁸ GÖNCZI 1914, 231.

⁹ PAKSA 1998, 113.

Jánostól, aki bár orgonán nem játszott, az 1940-es években kántorizált, s más népekekhez hasonlóan a háromkirály-járás énekét is számos hajlítással énekelte. Gönczi Ferenc szokásdallamként említette az *Ó, szép Jézus, ez új esztendőben* kezdetű katolikus éneket is, amely régebben iskolásgyermekek újévi köszöntője volt.¹⁰ 1998-ban már ezt is népszokástól függetlenül, de díszített helyi változatban vették fel Horváth Jánostól és egy petesházi asszonytól, s egy további, egyszerűbb előadásban egy kapcai asszonytól.

Míg e dallamok muravidéki tradícióját a sajátos dallamváltozatok már szokások nélkül őrzik, a hagyomány XX. század végi továbbélése szempontjából is figyelemre méltó a kánai menyegző bibliai történetét elbeszélő ének. A magyar néphagyományban különféle alkalmakkor énekelt dal az 1998-as gyűjtés előtt nem sokkal még lakodalmakban is elhangzott, a gyűjtés idején pedig megváltozott formában, egy máshol nem ismert módon templomi használatba áttemelve is továbbélt Dobronakon. Dobronak a Hetés központjában fekvő mezőváros, amelynek plébániatemploma hagyományosan a katolikus Hetés falvainak vallási központja volt. A ma is Magyarországhoz tartozó települések a trianoni döntés következtében elszakadtak a plébániától, de a mai Szlovéniához csatolt falvak lakosai még az 1970-es években is a dobronaki templomba jártak.¹¹ Az ezüst- és aranylakodalmak alkalmával tartott szentmiséken a dobronaki kórus a XX. század végén is tíz versszakkal énekelte a „Kánai menyegző”-t, mintegy felidézve az egykori lakodalmon elhangzott, de tematikája révén a szentmise keretei közé is beilleszthető dallamot. Amint a gyűjtésről beszámoló tanulmányban Paksa felhívja a figyelmet, előadásuk sajátossága e dallamban és más énekek esetében is a magyar hagyományban kivételes, szlovén mintájú többszólamúság volt, amelyet orgona kísért.¹² A „Kánai menyegző” hagyományának ez már egyfajta másodlagos életmódja, amit az is tükröz, hogy az 1998-ban két hangfelvételen is megőrzött templomi előadást a szöveg fénymásolata segítette, a harmóniumon kísérő Hack Ferenc kántor pedig a gyűjtés során csupán egy versszakot énekelt, meglehetősen bizonytalanul. Ugyanakkor bár több felvétel nem készült, Paksa szerint az ének néhány versszakára szinte minden faluban emlékeztek. Nem csak a dallamtípus, hanem kifejezetten e változat területi jelenlétét is igazolja korábbi gyűjtés, az 1998-ban felvett variáns ugyanis igen közel áll ahhoz, amelyet Kiss Lajos 1969-ben négy versszakkal rögzített a hetési Radamoson az akkor 75 éves Bíró Ferencről. (1. kotta) Bár a teljes magyar nyelvterületen számos példával gyűjtött dallam különböző adatai egyébként is közeli rokonai egymásnak, a dunántúli változatok között is kitűnik e két variáns egybecsengése, különösen a dallam sajátos, de a két változatban egymáshoz hasonló harmadik sorában. Az ének Kájoni-kódexben följegyzett

¹⁰ GÖNCZI 1914, 229. Az éneket lásd *ÉE* 54–55.

¹¹ KEPE 2011, 58–60.

¹² PAKSA 1998, 113–117. Richter Pál szíves közlése szerint a 2017-ben Déri Balázssal végzett vendvidéki gyűjtésük tapasztalata azt mutatja, hogy a többszólamú éneklés ezen a vidéken a szlovének között is újabb, csak a XX. század második felére tehető jelenség.

változatának első két sora szeptimhangig halad, amely egyes népi változatokban fennmaradt, másokban szexthangra, ritkábban oktávhangra módosult. A mura-vidéki példák e jellegzetes lépését egy másik közeli határvidéken, a Sopron megyei Felsőpulyán 1958-ban gyűjtött adatban is megfigyelhetjük.¹³

1. Az i - gaz Mes - si - ás már el - jött,
 Sok - fé - le csu - dá - kat köz - tünk tett,
 A vi - zet is bor - rá tet - te, a nász - né - pet ven - dé - gel - te
 Ká - nán me - nyeg - ző - be.

1. kotta. Énekelté Bíró Ferenc. Riskó Kata lejegyzése.

A dallamhoz tartozó szokásról azonban nem tudunk meg részleteket Kiss Lajos gyűjtéséből, így csupán az 1998-as adatokra támaszkodhatunk. Nincs részletes információnk arról sem, hogy a vallásos alapismereteket kérdés-felelet formájában közlő, valamikor a hitoktatást segítő, de a magyar néphagyományban szintén sokféle alkalommal, így a lakodalomban is elhangzó katekizmusi éneket e környéken milyen alkalommal és meddig használták. A korábbi és későbbi gyűjtések azonban legalább a dallam jelenléte szempontjából megint igazolják egymást. Az 1998-as gyűjtés idején a katekizmusi ének teljes, tizenkét versszakos felvétele önmagában is értékes volt, az 1927-ben Zalagyertyánoson született, kapcai Szőke Jánosné Szobocsán Erzsébet édesanyjától tanulta a felvett változatot, amelynek sajátossága a minden egység után elhangzó „Dicsértessék örökké, örökké, mindörökké ámen” szövegű refrén. Közeli variánsát gyűjtötte Kerényi György és Vikár László 1955-ben, a mai Szlovénia magyar határán fekvő Nemesnépen két idősebb asszonytól.¹⁴

A már említett vízkereszti és újévi énekekhez hasonlóan helyi dallamváltozattal, díszítetten gyűjtötték a Muravidéken a karácsonyi énekeket is. Amint

¹³ Felsőpulya (Sopron; ma Oberpullendorf). Gy. Kertész Gyula, 1958. január. ZTI_Mg 742B. A változatokhoz lásd a *MNT III/A* 518–564. dallamát, illetve az MTA BTK Zenetudományi Intézet népzenei típusrendjének 19.019.0/0 számú típusát. A dallam történeti és népi hagyományát bemutatta SZENDREI-DOBSZAY-RAJECZKY 1979, I:170–171, II:80. és RICHTER 1999, 357.

¹⁴ Nemesnép (Zala). Gy. Kerényi György, Vikár László, 1955. ápr. 17. ZTI_Mg 521A.

arra Paksa Katalin felhívta a figyelmet, így játszotta és énekelte azokat Hack Ferenc kántor is a dobronaki templomban, valamint így énekelte a gyűjtésen az az asszony is, aki magyar kántor hiányában a templomi éneket vezette Petesházán.¹⁵ Jellegzetes a *Csordapásztorok* dunántúli, dúr hexachord hangsorú típusának díszített változata.¹⁶ (2. kotta)

1. Csor - da - pász - to - rok mi - dőn Bet - le - hem - ben
Csor - dát ő - riz - nek éj - jel a me - ző - ben.

2. kotta. Énekelte Gyurica Józsefné Kerék Katalin. Paksa Katalin lejegyzése.

Ezt őrizte meg a dobronaki templomi kórus is, amely a területen szintén díszítve élő *Mennyből az angyal*-lal, *Az angyal éneke*-l a Dunántúlon, Felföldön és Alföldön számos példával gyűjtött *Ó, boldog Betlehem* kezdetű énekkel együtt ezt is énekelte több szólamban, orgonakísérettel.¹⁷ Kevésbé egyértelmű, hogy a népekekkel gyakran összekapcsolódó betlehemezés szokása meddig és hogyan maradt fenn. Paksa közlése szerint Dobronakon betlehemest is jártak 1998-ban,¹⁸ de nem tudjuk, hogy abban mely dallamok szerepeltek, s hogy az vajon mennyiben követett egy folyamatosan élő hagyományt. 1985 és 1995 között a délnyugat-dunántúli falvak kapcsolatrendszerét vizsgáló nagyszabású program keretében néprajzkutatók 400 településen gyűjtöttek adatot. Ennek során mindenhol ugyanazt a 92 kérdést tették fel, s többek között a lucázásra, regölésre és betlehemezésre is rákérdeztek.¹⁹ Az ekkor vizsgált hetési falvakban főleg korábbi szokásként emlékeztek a betlehemezésre. Hetésiek betlehemezésére emlékeztek Lendvajakabfán is, a hetési Radamoson viszont 1986-ban lendvai gyerekeket említettek, de elmondásuk szerint már 30 éve nem volt senki betlehemezni. Ugyanakkor a szintén Hetéshez tartozó Bödeházán évekkel elmaradása után felújították a szokást, s az 1989-es gyűjtés előtt még 5 évvel

¹⁵ PAKSA 1998, 112–113.

¹⁶ A már a XVII. században feljegyzett dallam gazdag népi hagyományáról és különböző al-típusairól lásd az MTA BTK Zenetudományi Intézet népzenei típusrendjének 16.221.0/1–3 számú típusát, valamint DOBSZAY–SZENDREI 1988, 500–502.

¹⁷ *ÉE* 43, 32, az *Ó, boldog Betlehem* változatai pedig 12.034.0 típuszámon található meg az MTA BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archívumában.

¹⁸ PAKSA 1998, 114.

¹⁹ A „Kapcsolatrendszer a Délnyugat-Dunántúlon” elnevezésű kutatás eredményeinek teljes adatbázisa megtalálható: nti.btk.mta.hu/kapcsolathalo/index.php/Kezd%C5%91lap Utolsó hozzáférés: 2017. márc. 31.

is járták azt. Talán hasonló felújítás eredményére emlékszik a már Lendvától is délebbre fekvő Völgyifalu egyik adatközlője, aki szerint még a gyűjtés idején is eljártak a hetésiek betlehemezni. Ellentmondásosak az adatok a Lendva környéki települések betlehemezését illetően is. Egy 1990-ben 63 éves kóti asszony szerint még 3-4 évvel korábban is jöttek „külső faluból Kis Jézust köszönteni”, az egyik völgyifalusi adatközlő egy 15–20 évvel korábbi alkalmat említett, míg Halász Albert általánosságban azt írja a Lendva környéki falvakról, hogy itt a betlehemezés az ötvenes években szűnt meg.²⁰ A karácsonyi népszokások korábbi életére vonatkozóan több adatunk van e településekről. Szereplők nélküli köszöntést említettek az 1990-es néprajzi gyűjtésen Zalagyertyánoson, Kapcán és Felsőlakoson, amely utóbbin hosszabb köszöntő szöveget is elmondtak. Gyertyánoson a három, 1910-ben, illetve 1912-ben született adatközlő szerint 5–6 pásztnak öltözött tizenéves, a „bötlehemösök” díszített jászolt vittek magukkal, s köszöntőt mondtak a házaknál, Kótra pedig a két háború között Kapcáról jártak betlehemezni. Ehhez hasonló köszöntőre utal Kiss Lajos, aki négy karácsonyi dalt vett fel 1969-ben Zalagyertyánoson az akkor 68 éves Vida Jánosné Horvát Örszétől. A részben attacca előadott dallamok a gyűjtő támlapra írt megjegyzése szerint egy régi pásztorjáték szereplők nélküli, köszöntő formájában való elmondásai lehetnek. A dobronaki templomban is elhangzott *Ó, boldog Betlehem* mellett éppen ezeket a dallamokat, ráadásul nagyon hasonló változatban énekelte a valamivel délkeletebbre fekvő Petesházán a 60 éves Gyurica Józsefné Kerék Katalin 1998-ben. Az 1990-es néprajzi gyűjtés adatközlői szerint sem itt, sem a szomszédos Pincén nem voltak betlehemes köszöntők, s Völgyifaluban is arra emlékeznek, hogy betlehemezni máshonnan, messzebről jöttek, s az 1998-as gyűjtés sem részletezi a dallamok népi vagy templomi használatát, azt viszont figyelembe vehetjük, hogy Gyurica Józsefné azzal az asszonnyal azonosítható, akit Paksa a tanulmányában éppen a karácsonyi énekek kapcsán a lendvai templomi éneklés vezetőjeként említett.²¹ A helyi dallamváltozatok továbbélése és használata mindenesetre önmagában is a hagyomány folytonosságának tükrö. A Gyertyánoson, illetve Petesházán felvett dallamok közül az elterjedtebb *Csordapásztorok* és *Nagykarácsony éjszakáján* mellett különösen érdekes az egyébként alig néhány adattal ismert *Kyrie eleison* és *Betlehemi pusztán öröndetes hír van*, amelyek kevés változatai közül mindkettőnek megtaláljuk példáit egy másik peremvidéken, a régi Pozsony, illetve Nyitra megyében.²² (3. kotta)

²⁰ HALÁSZ 1999, 78–84.

²¹ PAKSA 1998, 113.

²² A dallamok a 16.211.02/0, illetve 12.113.0/0 típuszámon találhatóak meg az MTA BTK Zene-tudományi Intézet Népzenei Archivumában.

1. Kí - ri - je e - lej - szon.

Ó, Is - te-nünk, ör - ven - döz - ni És há - lá - dat zen - ge - döz - ni

Jöt - tünk most.

3. kotta. Énekelte Gyurica Józsefné Kerék Katalin. Riskó Kata lejegyzése.

A Hetés néprajzát részletesen tanulmányozó Lendvai Kepe Zoltán leírása szerint a kistáj szlovéniai részén különösen sokáig és épen megmaradt a halotti szokásrend. Még az 1990-es évek elején is házaktól temettek, s Kepe értekezése keletkezésének idején, 2011-ben is szokás volt a virrasztás és a halott kántori búcsúztatása.²³ Gönczi Ferenc 1914-ben bemutatta a tájegység halotti szokásait, köztük a búcsúztatókat és az ekkor még általános siratást. Lendvavásárhelyről, azaz másik nevén Dobronakról és Radamosról siratószövegeket is közölt.²⁴ Az akkor még eleven szokásnak már csak emléke, hogy a határ magyar oldalán, az Őrséghez tartozó Szalafőn és Őriszentpéteren még az 1960-as években is gyűjtöttek siratót és siratóparódiákat. A Muravidékről nem őriz hasonló felvételt a Zenetudományi Intézet Népzenei Archívuma, több halotti éneket rögzített viszont Paksa Katalin Dobronakon 1998-ban. A templomi kórustól a széles körben elterjedt *Ó, emberi gyarló nemzetség*,²⁵ valamint egy *Szomorúan zúg a harang* kezdetű éneket is felvettek többszólamú előadásban. Hack Ferenc kántor és a korábban kántorként is működő Horváth János tercelő kétszólamúságban énekelte a *Circumdederunt me* kezdetű, latin nyelvű temetési éneket,²⁶ valamint a böjti időben és halotti szertartáson is használt 50. zsoltár latin nyelvű recitációját. A Lendva melletti Zalagyertyános nem tartozik a szűkebben vett Hetéshez, de közel fekszik ahhoz, s talán egy hasonlóan sokáig élő helyi szokáshagyományhoz kötődhet az a két halotti népdal, amelyet Kiss Lajos gyűjtött ott 1969-ben. Több alkalomhoz nem kötött népdalt és néhány karácsonyi köszöntőt is felvett a már említett Vida Jánosné Horvát Őrsétől, de sem ezekkel, sem a halotti énekekkel kapcsolatos szokásról nem maradt fenn adat a gyűjtésben. Az elsősorban *Seregeknek szent Istene* kezdetű az egész nyelvterületen ismert halotti népdalt Vida Jánosné a leányok temetésére illő *Ó, mily*

²³ KEPE 2011, 74.

²⁴ GÖNCZI 1914, 362–365.

²⁵ *ÉE* 345.

²⁶ Népi hagyományáról lásd DOBSZAY 1984, 456–457.

szép az ártatlanság kezdetű szöveggel énekelte, másik éneke, a *Lehulltak lelkeimnek terhelő láncai* pedig csak kevés adattal ismert a Népzenei Archívum gyűjteményében.²⁷ A két dobronaki kántor, Horváth János és Hack Ferenc egyébként külön-külön is énekelte szokásdallamokat, továbbá különböző jeles napokhoz kötődő népeleket, mint a *Feltámadt Krisztus e napon, A pünkösdek jeles napján, Üdvözlégy, Krisztusnak drága szent teste* és a kevés népi adattal gyűjtött karácsonyi *Légy ezerszer áldott, mennyei király*.²⁸

Egyházi népelekek a már említett *Ó, szép Jézus* kezdetű éneken kívül is szerepet kaptak az újévi köszöntésben. Paksa leírása szerint Órihodoson az evangélikusok a *Nekiünk születék mennyei király* kezdetű énekkel jártak köszönteni.²⁹ A teljes nyelvterületen, de meglehetősen különböző változatokkal ismert újévi dallam e típusváltozata és szövege jellemző Zalára.³⁰ Népzenei szempontból különösen érdekes a reformátusok köszöntője, a Dunántúlon nagy számban gyűjtött s a Felföldön, Alföldön és Erdélyben is fennmaradt *Új esztendő, vig-ságszerző* kezdetű népdal.³¹ Az aszimmetrikus ritmusú főtípus mellett sajátos az egyenletes 2/4 metrumú, kvinthangig felmenő, a Dunántúlon elterjedt típusváltozat, amely *A Magyar Népzene Tára* 1953-as kiadású *Jeles napok* kötetében még csak két példával szerepel, de amelynek több változatát gyűjtötték az 1950-es években Zala különböző részein. Muravidéki hagyományát jól tükrözik a közel egy évszázadot átívelő gyűjtések. A közvetlenül a mai határ magyar oldalán fekvő Szentgyörgyvölgyön Vikár Béla vette fonográfra a XIX–XX. század fordulóján, 1955-ben a közeli, szintén határ menti Nemesnépen gyűjtötték egy akkor 32 éves asszonytól,³² Paksa Katalin pedig két előadótól is rögzítette Órihodoson 1998-ban. Az utóbbiak közül a 60 éves hodosi Gál Ottó dúr jellegű dallama és néhány további adat arra is felhívja a figyelmet, hogy a típus egy változata az egykor közigazgatásilag is egységes kistérségben a mai országhatártól függetlenül élt. A jellemzően eol dallam dúr jellegű variánsait ugyanis Órihodos mellett éppen a közeli, a határ magyar oldalán fekvő Farkasfán, Szalafőn, és egy csesztregi születésű férfitől Kerkakutason gyűjtötték elsősorban az 1950-es és 1960-as években, Andrásfidán pedig már 1999-ben.³³ Ez a típusvál-

²⁷ Az énekek 18.431.0/0, illetve 12.038.0/0 típuszámon található meg az MTA BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archívumában.

²⁸ *Szent vagy, Uram* 82, *ÉE* 128 és 162. A *Légy ezerszer áldott* rokonai 11.142.1/0 típuszámon található meg az MTA BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archívumában.

²⁹ PAKSA 1998, 113.

³⁰ Zalai változatokat gyűjtöttek a távolabbi Bagolán, Merenyén és Zalaújlakon. Lásd az MTA BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archívumának 19.018.01/1 számú típusát.

³¹ A típus 13.054.0/3 számon található meg az MTA BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archívumában. Lásd még: *MNT II.* 1–16. dallam.

³² Szentgyörgyvölgy (Zala). Gy. Vikár Béla. ZTI_MH2225a; Nemesnép (Zala). Gy. Kerényi György, Vikár László, 1955. ápr. 17. ZTI_Mg 521A.

³³ Farkasfa (Vas). Gy. Békefi Antal, 1960. márc. MTA BTK ZTI Népzenei Archívum, Lsz. 24791; Szalafő (Vas). Gy. Vikár László, 1955. nov. Lsz. 21360, illetve 1961. júl., Lsz. 24765; Gy. Békefi Antal, 1973. Lsz. 19861; Kerkakutas (Zala). Gy. Gábor Judit, 1958. dec., ZTI_AP 2409g; Andrásfida (Zala). Gy. Horváth Ernőné, Németh István, 1999. aug. 2. ZTI_Mg 6791A.

tozat bizonyára a hangsor egyes fokai hangmagasság-ingadozásának archaikus jelenségével függ össze, amely a magyar nyelvterületen lelegeleveníben a Dunántúlon maradt fenn.

Kereszténység előtti és keresztény elemek keveredése, mint például zsitkóci Horváth István lucázásának „Dicsértessék a Jézus Krisztus!” befejezése általában jellemző népszokásainkra. Népzenei ritkasága mellett ebből a szempontból is érdekes az *Ez új esztendőben* szöveggel kezdődő ütempáros köszöntő, amelyet Paksa Katalin a katolikus Dobronakon rögzített. Kivételes voltára tanulmányában is felhívta a figyelmet, s mint írja, éppen ezért három idős embertől is megörökítették.³⁴ (4. kotta)

$\text{♩} = 120$

Ez új esz - ten - dő - ben, lát - juk a Jé - zust drá - ga jó ked - vé - ben.
minden i - de - jé - ben

Har - sog - ja - tok szép trom - bi - ták, most szü - le - tett Jé - zus.

Esz - ter - vá - ri, Sá - ri, Má - ri. Ad - jon az Úr Is - ten
en - nek a gaz - dá - nak

hat - hat ök - röt, a - rany os - tort a ke - zi - be, Menek én Du - ná - ra,
hét - hét bé - rest, bé - csi pi - ros zsebkendőbe!

fo - gok a - rany - ha - lacs - kát, te - szem tá - nyé - rom - ra,
kül - döm Is - te - nem - nek.

Is - ten tart - son ez új esz - ten - dő - be! Boldog újévet kívánok!
bié - kes - ség - be

4. kotta. Énekelte Bognár János. Paksa Katalin lejegyzése.

A típus valóban igen kevés példával van jelen a Zenetudományi Intézet Népzenei Archívumában, ezek Zala megyéből, de annak távolabbi pontjairól származnak. Rövidebb formában a Zalaegerszeghez közeli Bucsuszentlászlón gyűjtötték 1956-ban, két egymáshoz igen közel álló változatban pedig a még északra fekvő Dötkön 1957-ben és a balatonfelvidéki Nemesvitan 1956-ban, ahol még

³⁴ PAKSA 1998, 113.

a gyűjtés előtt néhány évvel is járt egy cigányember és felesége köszönteni a dallammal.³⁵ A három Dobronaki adatközlő változata ehhez igen hasonló, kettő csak annyiban tér el, hogy a köszöntő „Adjon az Úristen” kezdetű szakasza nem utolsóként, hanem a többi dallamrész közé ékelődve jelenik meg, a harmadikból pedig ez a szakasz hiányzik. Regölésről nincs zenei adatunk a szűkebb muravidéki területről, pedig az elsősorban éppen Vas és Zala megyékben, így például a Szlovéniához közel fekvő őrségi és göcseji falvakban maradt fenn a XX. században. Gönczi Ferenc Göcsejt és Hetést együtt tárgyalva, általánosan mutatta be a regölés elterjedt szokását, leírásából kifejezetten a most vizsgált területre vonatkozó adatokat nem tudunk meg.³⁶ A Zenetudományi Intézet Népzenei Archívumában a területileg legközelebb eső adat igen régi: Vikár Béla a későbbi szlovén határ magyar oldalán fekvő, Hetés melletti Reszneken készített két felvételt.³⁷ Gyertyánoson viszont az 1990-es néprajzi gyűjtés során még emlékeztek regölésre, Radamoson pedig, ahol 1935 körül élt a szokás, az idősek még 1986-ban is tudták jellegzetes refrénjét. A Dobronaki újévi köszöntő a motívumismétlő szerkezet, a dúr hexachord hangkészlet és az „Adjon az Úr Isten ...” kezdetű, bőségkívánó szövegrész révén a regölések rokona. Az ünnepkörben betöltött szerepe alapján is annak mintegy átmentője, de jobban uralják a keresztény elemek, s hiányzik belőle a regölés jellegzetes refrénje is. Jellegében hasonló, e szövegsorral kezdődő ütempáros újévköszöntőket más tájegységekről is ismerünk, s ezek különösen fontosak abból a szempontból, hogy a nagyobb számú dunántúli és szórványos erdélyi adatok mellett a szokás vélhetően nagyobb elterjedtségét mutatják a magyar nyelvterületen. *A Magyar Népzene Tára* isaszegi és berekaljai (Sopron megye) példákat közöl, de Galgahévízről, Szombathelyről és Lengyeltótiból is találunk adatokat a Zenetudományi Intézet archívumában.³⁸ Kunmadarason cigányok kántálásaként még 1975-ben is élő, hasonló köszöntőről számolt be Barna Gábor, aki a regölés ilyen jellegű töredékes emlékeit és rokonságát is részletesebben vizsgálta.³⁹

A hagyomány XX. század végi fennmaradásának szempontjából a már tárgyalt „Kánai menyegző” és a karácsonyi dallamok mellett különösen érdekes a népénekekhez nem kötődő lucázás és Gergely-járás. A gyűjtést éppen december 13-án kezdő kutatók a Muravidéken 1998-ban is élő formában találkozhattak a lucázással, s azt két hetési településen, Zsitkócon és Radamoson kislányoktól is felvehették. A 9 éves radamosi Petkovics Deán ritmikus beszéddel mondta el, Zsitkócon pedig a 13 és 14 éves fiúk a kvinthangról induló, s-l-s-m motívummal

³⁵ Egyes motívumok párhuzamai révén az ütempáros dallamokat a már említett *Ó, szép Jézus* kezdetű strofikus népének adatai közé, a népzenei típusrend 15.030.0 számához, „ad 15.030.0” jelzéssel sorolták be. Éppen a Dobronaki példa már motívikájában is eltávolodott a főtípustól.

³⁶ GÖNCZI 1914, 272–278.

³⁷ Resznek (Zala). Gy. Vikár Béla. ZTI_MH 2205a–b. Megjelent: *MNT II.* 806–807. dallam.

³⁸ *MNT II.* 36–37. dallam; Galgahévíz (Pest). Gy. Völly István, 1935. jún., MTA BTK ZTI Népzenei Archívum Lsz. 26.922; Szombathely (Vas). Gy. Békefi Antal, 1964. jan. 1. Lsz. 17441; Lengyeltóti (Somogy). Gy. Víg Rudolf, 1956. máj. 22. ZTI_AP 1514d.

³⁹ BARNÁ 1992, 134–147.

kezdődő típust énekelték. Ugyanakkor korábbi gyűjtők már csak a lucázás emlékeről hallottak. Penavin Olga múltbéli szokásként említette általában a Muravidékkel kapcsolatban az akkori Jugoszlávia területén élő magyarok népszokásait ismertető, 1988-ban megjelent könyvében.⁴⁰ Az 1985 és 1995 között végzett néprajzi adatgyűjtés során területünkön a vizsgált települések közül ha nem is mindegyiken, de legtöbbször emlékeztek a szokásra, élő voltáról azonban sehol sem beszéltek. 1986-ban Radamoson a hét, 1902–1929 között született adatközlő egyaránt megszűnt szokásként említette, az akkor 73 éves Gál Mária szerint két-három évvel korábban maradt el teljesen, a határ magyar oldalán fekvő Bödeházán pedig azt mondták, hogy a lucázást az 1940-es évekig járták. Más részről viszont, ha a 1998-as gyűjtés később felelevenített szokást rögzített is, annak korábbi hagyományhoz való szerves illeszkedésére nem csak a fiúk előadásának természetessége utal, hanem az is, hogy a zsitkóci fiúkéval rokon, bár szövegben és dallamban is több ponton eltérő változatokat gyűjtöttek idősebbektől Zsitkóc mellett Dobronakon, Kámaházán, valamint a már az Őrséghez tartozó Őrihodoson. A kisiúkéhoz a 68 éves zsitkóci Horváth István lucázása áll a legközelebb. A szintén zsitkóci, 85 éves Gönc István viszont egy d-r-m magú változatot énekelt már meglehetősen bizonytalan hangon. Nem tudjuk, hogy változata hogyan illeszkedik a helyi hagyományba, de a szokás különböző dallamtípusainak földrajzi megoszlása miatt is érdekes. A *Magyar Népzene Tára Jeles Napok* kötete a Dunántúlról Zala délkeletibbi és Vas megye északkeletibbi részeiről közöl adatokat, s bár a területünkön elterjedtebb változat szövegének „galagonya”, illetve „kalamonya” eleme a zalai példákkal rokon, a dallam inkább a távolabbi vasiak típusához tartozik. Gönc István dallama viszont a zalai változatok közé illeszkedik.

A Gergely-járásról 1998-ban nem készítettek felvételt, de Paksa tanulmánya szerint Göntérházán még abban az évben is járták nagyobb iskolásfiúk. Zsitkócon, Kámaházán és Radamoson szintén ismerték, bár göntérházi szokásnak tartották.⁴¹ Ezzel összecseng Penavin Olga tíz évvel korábbi leírása, amely szerint az akkori Jugoszlávia magyarlakta települései közül csak Göntérházán ápolták és ápolják a szokást.⁴² Ugyanakkor a szokás hagyományát a térségben több helységről és különösen régóta ismerjük, noha *A Magyar Népzene Tára Jeles napok* kötete a szokáshoz tartozó *Szent Gergely doktornak* kezdetű ének⁴³ egyetlen adatát sem említi területünkről vagy annak tágabb környezetéből. Gönczi Ferenc,⁴⁴ aki a később gyűjtöttekhez igen közel álló éneket is közölt, Göcsejben és Hetésben egyaránt jelenlévőként írta le a Gergely-járást. A dallam két példáját is megtaláljuk Vikár Béla muravidéki gyűjtéseiben. Sajátos a mai Szlo-

⁴⁰ PENAVIN 1988, 150–151.

⁴¹ PAKSA 1998, 113.

⁴² PENAVIN 1988, 68–70.

⁴³ Változatai 16.217.0 típuszámon található meg az MTA BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archívumában.

⁴⁴ GÖNCZI 1914, 239.

véniához tartozó, a magyar határtól jóval távolabb eső, Muraszombattól nyugatra fekvő Csendlakon fonográfra vett „vend” nyelvű *Szvet Gregor doktora*, amelynek dallama a magyar típusba tartozik. A Göcsej, Hetés és Őrség határán álló, ma a magyar–szlovén határ magyar oldalán fekvő Szentgyörgyvölgyön gyűjtött változat pedig a szokás legkorábbi magyar nyelvű hangfelvétele területünkről, a 70–80 évesként feltüntetett Tót Imre azonban a dallam ismétlődéseiből sejtethetően talán egy rossz emlékezeten alapuló, romlott változatot énekelt.⁴⁵ Hosszú kimaradást követően, már *A Magyar Népzene Tára* említett kötetének megjelenése utánról, 1954-ből és 1955-ből további adatokat találunk közvetlenül a határ magyar oldaláról, Kercaszomorból, Szentgyörgyvölgyről, Nemesnépről és Kerkateskándról Kiss Lajos, Kerényi György, illetve Katanics Mária gyűjtésében.⁴⁶ A Gergely-járás énekét már ekkor is elsősorban idősebb emberek énekelték, az egyetlen fiatalabb a 37 éves szentgyörgyvölgyi ifj. Horváth János volt. 1955-ben Nemesnépen a 62 éves Szép Sándorné és 65 éves Zakál Józsefné a támlap szerint még emlékezett arra, hogy 4–5 fiatal legény szalagokkal díszített kalapban énekelte a dallamot, s a háziaktól tojást, szalonát, pénzt, almát kapott. A szokás ekkori élő voltára azonban nem utalnak a gyűjtések, és sajnos arról sem informálnak, meddig járták. Kiss Lajos 1969-es szlovéniai terepmunkája szerint viszont a határ túloldalán ekkor még élt a Gergely-járás, mégpedig nem csak Göntérházán. Kiss Lajos Radamoson tizenkét versszakal vette fel a hozzá tartozó éneket az 1894-ben született Bíró Ferenctől, aki gyerekként maga is járta, s mint mondta, a szokás „ma is divatban van.” Göntérházán pedig 11–14 éves gyerekek is énekelték lényegében ugyanazzal a tizenkét strófával, amelynek helyi hagyományát a többi, idősebb göntérházi adatközlő hasonló változata is megerősítette. (5. kotta) A 63 éves Sós Jánosné Varga Julianna elmondta, hogy minden év március 12-én járják az ünneplő ruhába öltözött, pántlikás kalapot és kardot viselő gyerekek, általában öten, s kosarukba adományt gyűjtenek. A dallamváltozatok is bizonyítják a hagyomány egységét e területen, és azt, hogy az 1998-ban még élő göntérházi szokás ennek szerves része volt. *A Magyar Népzene Tára*-ban közölt, eleve közeli rokon Gergely-járás-dallamokon belül egy még szorosabb dunántúli körbe tartozik az összes kistáji példa Vikár csendlakai gyűjtésétől kezdve az 1969-es felvételekig; az egyetlen kivételt Vikár már említett, talán hibás szentgyörgyvölgyi változata jelenti. A változatok jellegzetessége a hatsoros strófa negyedik sorának kvinthangot körülíró kezdése. Azt azonban nem tudjuk, hogy miért éppen Göntérházán maradt fenn a szokás, s hogy fenntartásában esetleg mennyiben játszottak szerepet a XX. század második felében jelentkező hagyományőrző törekvések.

⁴⁵ Csendlak (Vas). Gy. Vikár Béla. ZTI_MH 1224c; Szentgyörgyvölgy (Zala). Gy. Vikár Béla. ZTI_MH 2225b.

⁴⁶ Kercaszomor (Vas). Gy. Kiss Lajos, 1954. márc. 29. ZTI_D189; Szentgyörgyvölgy és Nemesnép (Zala). Gy. Kerényi György, Vikár László, 1955. ápr. 17. ZTI_Mg 521A–B; Kerkateskánd (Zala). Gy. Kerényi György, 1954. jún. 28. Lsz. 56617.

1. Szent Ger-gely dok - tor - nak Hí - res ta - ní - tó - nak
 Az ó nap - ján.
 Ré - gi szo - kás sze - rint Men - jünk Is - ten sze - rint
 Is - ko - lá - ba.

5. kotta Énekelte Császár István, Bence Lajos, Varga József, Varga Lenke.
 Riskó Kata lejegyzése.

Ez utóbbi kérdés nem csak a Gergely-járáásra, hanem a terület más szokásaira és általában a népzenejére is érvényes. A Muravidéken működő népzenei csoportok miatt a területen hallott régi stílusú dalokkal kapcsolatban Paksa Katalin óvatosságra intett, mivel azokat a csoportok szívesen énekeltek, de könyvből tanulták.⁴⁷ Ugyanakkor a területen valóban tovább megőrződött a korábbi hagyománynak legalábbis egy része, s ebben bizonyára az életmód változásának itt kevésbé drasztikusan végbemenő folyamata is közrejátszott. Paksa leírása szerint az egyik legfontosabb dalolási alkalom, a közösen végzett tollfosztás és tökmagköpesztés Muravidéken egy-két évtizeddel tovább megmaradt, mint Magyarországon, s az ilyenkor is szívesen énekeltek párosítóknak még az 1998-as gyűjtésen is gazdag emlékanyagát találták meg.⁴⁸ A népzene gyűjtés során felvett szokások és a bemutatott dallamok megőrződésében szerepet játszhatott a XX. században a népi kultúra felé forduló figyelem, de ez sem feltétlenül külső hatást jelent, hiszen szokásaik értékének felismerése a helyieket is ösztönözhette azok ápolására. A kántáló szokások, és különösen a Gergely-járáás esetében a tanító szervező szerepének lehetősége mindig is felmerült, hiszen ahogyan Gönczi Ferenc is megállapította az akkor gyermekek által járt háromkirály-járáás kapcsán, a hasonló szokások korábban a mesternek, kántortanítónak hoztak jövedelmet, aki összeállította az éneklőket.⁴⁹ A régebbi és újabb gyűjtések összehasonlítása mindenesetre azt mutatja, hogy a század végén gyűjtött szokásdallamok és népénekek részleteikben is szervesen illeszkednek a muravidéki néphagyományba, s ha voltak is megújító törekvések, a helyiek emlékeiben még élő tradícióra támaszkodhattak, s annak továbbélését segítették.

⁴⁷ PAKSA 1998, 115–116.

⁴⁸ PAKSA 1998, 114–115.

⁴⁹ GÖNCZI 1914, 231.

Szakirodalmi rövidítések

- BARNA 1992 = BARNA Gábor: „A regös hagyományok földrajzi elterjedéséről”, in Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 1*. Gloria, Kolozsvár 1992. 134–147.
- BORSOS 2011 = BORSOS Balázs: *A magyar népi kultúra régiói: Dunántúl, Kisalföld, Alföld*. M-érték Kiadó, Budapest 2011.
- DOBSZAY 1984 = DOBSZAY László: *A magyar dal könyve*. Zeneműkiadó, Budapest 1984.
- DOBSZAY—SZENDREI 1988 = DOBSZAY László—SZENDREI Janka: *A magyar népdaltípusok katalógusa I*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 1988.
- GÖNCZI 1914 = GÖNCZI Ferencz: *Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése*. Kaposvár 1914.
- HALÁSZ 1999 = HALÁSZ Albert: *Jeles napok, népi ünnepek a Muravidéken*. Studio Artis—Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva 1999.
- KEPE 2011 = KEPE Zoltí [Lendvai Kepe Zoltán]: *Hetés falvainak népessége és gazdálkodása a 18–20. században*. ELTE BTK Doktori értekezés. Lendva—Budapest 2011.
- MNT II. = *A Magyar Népzene Tára II. Jeles napok*. Szerk. Kerényi György. Akadémiai Kiadó, Budapest 1953.
- MNT III/A = *A Magyar Népzene Tára III/A. Lakodalom*. Szerk. Kiss Lajos. Akadémiai Kiadó, Budapest 1955.
- PAKSA 1998 = PAKSA Katalin: „Magyar népzene a Muravidéken 1998-ban”, in *Muratáj (Lendava)* 1998. 2. szám 111–118.
- PENAVIN 1988 = PENAVIN Olga: *Népi kalendárium*. Forum Könyvkiadó, Újvidék 1988.
- RICHTER 1999 = RICHTER Pál: „Close Relationships Between Pieces in Ioannes Caioni’s Manuscript and Folk Music”, in Bruno B. Reuer (hrsg.): *Musik im Umbruch: kulturelle Identität und gesellschaftlicher Wandel in Südosteuropa*. Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, München 1999. 353–367.
- SZENDREI—DOBSZAY—RAJECZKY 1979 = Szendrei Janka—Dobszay László—Rajeczky Benjamin: *XVI–XVI. századi dallamaink a népi emlékezetben I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1979.
- SZENTMIHÁLYI 1977 = SZENTMIHÁLYI Imre: „A történeti Hetés”, *Ethnographia* LXXXVIII (1977) 2–3. sz. 412–436.

Az említett (részben) magyar települések szlovén nevei: Csendlak (Tišina), Dobronak / Lendvavásárhely (Dobrovnik), Felsőlakos (Gornji Lakoš), Göntérháza (Genterovci), Gyertyános (régábban Zalagyertyános) (Gabrje), Kámaháza (Kamovci), Kapca (Kapca), Kót (Kot), Lendva (régábban: Alsólendva) (Lendava), Muraszombat (Murska Sobota), Órihodos / Hodos (Hodoš), Petesháza (Petišovci), Pince (Pince), Radamos (Radmožanci), Völgyifalu (Dolina pri Lendavi), Zsitkóc (Žitkovci).

Továbbá (Horvátországban): Csáktornya (Čakovec).